

UOT 528.81

**BÖYÜK QAFQAZIN CƏNUB YAMACINDA TORPAQ VƏ BİTKİ ÖRTÜYÜNÜN  
ƏSAS XARAKTERİSTİKASI****SÜLEYMANLI DİLŞAD QÜRBƏT qızı***Sumqayıt Dövlət Universiteti, assistent***ƏHMƏDOVA NƏRMİN MİRZALI qızı***Sumqayıt Dövlət Universiteti, müəllim**e-mail: [dilshad8080@mail.ru](mailto:dilshad8080@mail.ru)***Açar sözlər:** torpaq eroziyası, meşə örtüyü, humusun miqdarı, torpaq tipləri, geobotanika

*Məqalədə Böyük Qafqazın cənub yamacında torpaq və bitki örtüyünün əsas xüsusiyyətlərindən bəhs olunur. Son illərdə Böyük Qafqazın cənub yamacının torpaq və bitki örtüyündə təbii və antropogen amillərin təsiri nəticəsində müəyyən dərəcədə dəyişikliklər baş vermişdir. İşdə bu ərazinin müasir geobotanik səciyyəsi və torpaq tiplərinin vəziyyətindəki dəyişiklərin miqyası təhlil olunur.*

Ərazinin dəniz səviyyəsindən olan hündürlüyü iqlimin, bitki örtüyünün dəyişməsinə, o da öz növbəsində torpaqəmələgəlmə prosesinə təsir göstərir. Torpaq tiplərinin dəyişməsi qurşaqlar daxilində baş verir [1,2]. Yüksək dağlıq ərazilərdə torpaq örtüyünün zəif inkişaf etməsi və ya olmaması ana süxurun səthə çıxmasına, səpinti və töküntü materiallarının geniş sahə tutmasına və nəticədə denudasiya proseslərinin intensivləşməsinə səbəb olur. Uzun dövrdən bəri aparılan kompleks torpaq tədqiqat işləri Böyük Qafqazın cənub yamacının dağ-çəmən, dağ meşə-çəmən, qonur dağ-meşə, qəhvəyi dağ-meşə, bozqırlaşmış qəhvəyi dağ-meşə, çəmən-qəhvəyi, adi dağ boz-qəhvəyi, dağ qara, adi dağ şabalıdı, tünd, açıq şabalıdı, tipik boz, boz-qonur, subasar meşə-çəmən, subasar çəmən, şoranlar, pozulmuş torpaqlar, çaqıl daşlı çay yataqları kimi torpaq tipləri, onların yarım tipləri və b. növ müxtəlifliklərinin yayıldığı müəyyən olunmuşdur[1-4](cədvəl 1).

Dağ-çəmən torpaqları Qəbələ rayonu ərazisində Göyçay və Turyan çaylarının başlanğıc hissələrində nisbətən geniş ərazidə yayılaraq qərbə doğru bəzi yerlərdə enliyi dəyişən, çay dərələri ilə kəsilən və bəzən də qırılan zolaq şəkilində respublikanın Gürcüstanla olan sərhəddinə qədər uzanır, həmçinin Şəki və Zaqatalada 84330 ha sahəni əhatə edir. Dağ-çəmən torpaqların cənub sərhəddi ayrı-ayrı çıxıntılar şəklində Qax, Zakatala, Balakən rayonları ərazisində çay dərələri və meyilli yamaqlarla nisbətən aşağıya doğru enir. Dağ-çəmən torpaqlar Böyük Qafqaz silsiləsinin suayırıcı və ona yaxın olan alp və subalp zonalarında dəniz səviyyəsindən 2000-3000 m yüksəkliklər arasında, əsasən, eroziya prosesinə məruz qalan, daşlı-çınqıllı, kəskin parçalanmış relyef sahələrində yayılmışdır. Morfoloji-genetik xüsusiyyətlərinə, inkişaf etmə səviyyələrinə və ekoloji şəraitinə görə ərazidə dağ-çəmən torpaqların ibtidai dağ-çəmən və çimli dağ-çəmən yarım tiplərinin yayıldığı müəyyən olunmuşdur. Dağ-meşə-çəmən torpaqları dəniz səviyyəsindən 1800-2100 m yüksəkliklər arasında meşənin yuxarı sərhəddində və meşəarası tala sahələrində, seyrək fıstıq meşələri və subalp çəmənlikləri altında, gilli şistlərin aşınma məhsulları üzərində, Oğuz, Şəki, Qax rayonları ərazisində kiçik sahələrdə yayılıb[1,5,6]. Bu torpaqların əmələ gəlməsində təbii faktorlarla yanaşı, insan fəaliyyəti də böyük rol oynayır. Dağ-çəmən-meşə torpaqlar yüksək humusludurlar. Bu kəmiyyət göstəriciləri aşağı qatlarda kifayət qədər azalır. Meşə döşənəyinin itirilməsi nəticəsində çəmən-meşə torpaqların su-fiziki xüsusiyyətləri nisbətən pisləşir və nəticədə bəzi sahələrdə systemsiz otarma nəticəsində torpaqların üst qatı güclü bərkidiyi üçün su keçirmə qabiliyyəti pozulur və səthi axınlar baş verir. Nəticədə münbitlik və məhsuldarlıq nisbətən azalır. Qonur dağ-meşə torpaqlar üçün nisbətən qalın meşə döşənəyinin olması, tünd və geniş humuslu qatın, yaxşı su toplama və su keçirmə qabiliyyətinin, yüksək humusluğun, ağır gillicəli mexaniki

tərkibin olması kimi əlamətlər səciyyəvidir. Tədqiqatlar nəticəsində bu torpaqların tipik qonur dağ-meşə, zəif doymamış, karbonat qalılıqlı və bozqırlaşmış yarım tipləri ayrılmışdır. Qonur dağ-meşə torpaqların daha yaxşı formalaşmış sahələri palıd, vələs meşələri altında yayılıb. Torpaqəmələgəlmə prosesində meşə ağaclarının hər il torpağa verdiyi töküntülər böyük rol oynayır. Dağ-meşə torpaqlarda humusun yüksək olmasında yaxşı inkişaf etmiş ot kütləsinin rolu böyükdür. Tünd humuslu profil 60-70 sm-ə dərinliyə qədər enir.

**Cədvəl 1.**

*Böyük Qafqazın cənub yamacının torpaq örtüyü*

№	Torpaq tipi və yarım tipləri	Yerləşmə ərazisi	Hündürlük, m
1	Torflu dağ-çəmən	Oğuz, Qəbələ, İsmayilli (şimal-qərb hissələri)	2500-3000
2	Çimli dağ-çəmən	Şəki, Zaqatala çay dərələri, Qəbələ çay, Göyçay, Türyançay	2000-2500
3	Dağ-meşə-çəmən	Oğuz, Şəki, Qax	1800-2000
4	Tipik qonur-dağ-meşə	Dik yamaclarda, çay dərələrində	1500-1800
5	Qəhvəyi- dağ-meşə	Oğuz, Qəbələ	1000-1200
6	Dağ-qara torpaqlar	Cənub, alçaq dağ tirələri	1200-1500
7	Adi dağ boz qəhvəyi	Qəbələ, Oğuz, Şəki	800-1000
8	Adi dağ-şabalıdı	Şəki, Qax, Oğuz, Qəbələnin cənub hissələrində	600-800
9	Çəmən-qəhvəyi	Meşə zonasının aşağı hissələri	300-500
10	Tünd, adi, açıq şabalıdı	Şəki, Qax, Oğuz, Qəbələ rayonlarının cənub hissələrində	100-500
11	Tipik boz, boz-qonur, qonur	Zaqatala, Şəki, Qax	150-300
12	Subasar çəmən-meşə	Qanıx - Əyriçay vadisi	400-800
13	Subasar çəmən	Qəbələ çay	400-600
14	Pozulmuş və şoranvari torpaqlar	Balakən çay ərazisi	100-150
15	Şoranlar	Şəki, Qax, Acınohur ön dağlığı	0-150
16	Çınqıl daşlı çay yatağı	Şəki, Zaqatala rayonları, meyilli dağətəyi	150-200

Dağ boz-qəhvəyi torpaqlar münbit və kənd təsərrüfat sahələri üçün yararlı torpaqlar olduğu üçün çox hissəsi müxtəlif əkinlər altında istifadə olunur. Nisbətən hamar relyef şəraitində yayılmış dağ boz-qəhvəyi torpaqlar qədimdən, həm də hazırda suvarma şəraitində istifadə olunduğundan, bəzi hallarda suvarma və becərmə texnikasına riayət edilmədiyindən torpaqların münbitliyi itirilmiş, məhsuldarlıq isə kəskin surətdə aşağı düşmüşdür. Dağ qara torpaqlar Oğuz, Qax və Şəki rayonlarının cənub, alçaq dağ tirələri zonasında yayılmışdır və dəmiyə əkinçilik üçün daha çox yararlıdır və yüksək məhsuldarlığı ilə səciyyələnir. İqlimin müəyyən dərəcədə quraqlaşması lazımı aqrotexniki tədbirlər aparılmadan bəzi hallarda çoxillik bitkilər altında istifadə olunması dağ qara torpaqlar zonasında strukturun pozulması hallarına şərait yaratmışdır [2,3]. Alçaq dağ tirələri zonasının dağ qara və adi dağ şabalıdı torpaqları qədimdən intensiv şəkildə müxtəlif əkinlər altında istifadə olunur. Bəzi hallarda münbit torpaq sahələrində düzgün becərmə aparılmadığı üçün geniş ərazilərdə torpaqlar münbitliyini, əkin sahələri isə məhsuldarlığını itirir. Nisbətən meyilli quraq yamaclar ardıcıl olaraq eyni bitkilər altında istifadə olunduğu üçün torpağın səthində tozların və strukturun pozulması baş verir. Belə vəziyyətin yaranması isə öz növbəsində torpaq səthinin yuyulması prosesinin güclənməsinə, torpaq profilinin yuxalaşmasına, mexaniki tərkibin dəyişməsinə və skeletliyin artmasına gətirib çıxarmışdır. Beləliklə, faktiki və potensial məhsuldarlıq azalıb torpağın quraqlığı artmışdır. Dəmiyə əkinlər aparılan sahələrin iri kənd təsərrüfat maşınları ilə becərməsi, növbəli əkin sisteminin çox zəif tətbiq edilməsi ilbəl torpaqların itirilməsinə və məhsuldarlığın azalmasına strukturun pozulmasına, torpaq profilindən buxarlanmanın artmasına və humusun azalmasına səbəb olmuşdur. Şabalıdı torpaqların tünd, adi və açıq yarım tipləri ilə və profilin quraq və çatlı olması, humus qatının nisbətən yuxa, humusluluğun 4,0-6,0% olması ilə

səciyyələdir. Səthi eroziyanın inkişafı və aşağı qatlarda suda həll olan duzların toplanması xarakterik olan şabalıdı torpaqlar qədimdən, intensiv istifadə olunduğu və bəzi hallarda düzgün becərmə aparılmadığı üçün münbitliyini və məhsuldarlığını itirib, bununla da şorlaşmanın və eroziyanın gedişi sürətlənib. Nisbətən meyvili, quraq yamaclar ardıcıl olaraq eyni bitkilər altında istifadə olunduğu üçün torpağın səthində tozlaşma və strukturun pozulması baş verir. Dəmiyə əkinçilik (taxıl, üzüm) altında istifadə olunan şabalıdı torpaqlar sahəsində isə quraqlığa qarşı mübarizə tədbirlərini genişləndirməli, qış otlığı kimi istifadə olunan sahələrdə ot örtüyünün vəziyyətini yaxşılaşdırmaqla eroziyanın qarşısı alınmalı, torpaqların münbitliyi bərpa olunmalıdır. Boz torpaqlarda humus ehtiyatı az olub, 0-20 sm-lik qatda 30-65 t/ha arasında dəyişir. Bu torpaqların əsas hissəsi suvarılan dənli bitkilər, əkinlər altında istifadə olunur. Müəyyən hissəsi isə qış otluqları altındadır. Boz torpaqlardan nisbətən yüksək və sabit məhsul almaq üçün ardıcıl olaraq sahələrə üzvi və mineral gübrələr verilməlidir. Yarımşəhra zonasının qonur və boz-qonur torpaqlarının əsas problemləri səhrələşmə prosesinə məruz qalması, şorakətləşmə və şorlaşma proseslərinin hakim olması ilə səciyyələnməsidir. Subasar çəmən torpaqlar kobud qruplaşmış qum daşlı gillər və ya çınqıllı müasir gətirmələr üzərində, 1,3m dərinlikdə yerləşən qrunt sularının təsiri altında formalaşır. Bu torpaqlar səth və qrunt suların təsiri altında əmələ gəlir. Subasar çəmən-torpaqların üst qatında humusun miqdarı profil boyu tədricən azalır. Yeraltı suların səviyyəsini aşağı olduqda subasar-çəmən torpaqları bağlar və tərəvəz-bostan bitkiləri altında istifadə olunur.

**Cədvəl 2.**

*Böyük Qafqazın cənub yamacının bitki örtüyü*

Təbii qurşaqlar	Ağac, bitki növləri	Hündürlük, m	Yerləşmə əraziləri
Yarımşəhra, çöl	Yovşan, şoran otları	100-200	Dağ ətəyi ərazilər
Dağətəyi	Şırımlı topal, ağot, daraqotu, yovşan	200-300	
Çəmən-meşə	Meşə bitkilərindən palıd, vələs, qızılağac, çəmən bitkilərindən dənli bitkilər	300-700	Alçaq ovalıq ərazilərdə, Alazan-Əyriçay vadiləri
Dağ meşələri. Aşağı dağ meşələri	Tuqay meşələri, şabalıd, püstə, ardıc, vələs, yemişan, əzgil, zoğal, alça, cıralma, fındıq, dənli bitkilər və tütün	500 (700)-1000	Balakən, Qanıx, Turyançay və Zaqatala qoruğu, Qəbələ
Orta dağ meşəqurşağı	Tuqay meşə bitkiləri (qızılağac, söyüd, qovaq və s.), saqqız ağacı.	1000-1800	Şəki, Oğuz, Qəbələ, Qarasu-Göyçay vadisi
Seyrək meşəli yuxarı dağlıq qur-şağı	fıstıq, palıd və vələs, gürcü palıdı, şərq fıstığı, ağcaqayın, ağyarpaq qovaq, alça, əzgil, armud, nar, fındıq, qoz, zoğal, alma, dərman bitkiləri, qərməsov, quşqonmaz.	1800-2200	Zaqatala, Qanıx-Əyriçay vadisi, Şəki, Oğuz, İllusu
Dağ-çəmən (Subalp)	dənli, paxlalı, müxtəlif bitkilər, çox illik bitkilər (biçənəklər), müxtəlif otlar, yem bitkiləri	1800- 2000	Qanıx - Əyriçay vadisi, Qəbələ, Turyançay
Dağ-çəmən (Alp çəm. və subnival)	çılpaq qayalar və töküntülər, sıx çəmənlər və alp xalıları.Kəklkotu, zəngçiçəyi, tipik alp bitkiləri, quru bozqırlar, tonqalotu, üç yarpaq yonca və s.	2400 (2600)-3100 (3300)	Zaqatala, Şəki, Balakən

Böyük Qafqazın cənub yamacının bitki örtüyü dağlıq əraziyə məxsus yüksək zonallıq qanununa uyğun olaraq dəniz səviyyəsindən yuxarı qalxdıqca dəyişir (cədvəl 2). Balakən, Zaqatala, Qax rayonlarının cənub hissəsində düzən meşələrinin qalıqlarına (qızılağac, yalanqoz, ağyarpaq qovaq, uzunsaplaq palıd) rast gəlinir. Burada pozulmuş düzən meşələri çox yerdə bağlar, kənd təsərrüfatı sahələri, törəmə tipli kolluqlar və yaşayış məntəqələri ilə əvəz olunmuşdur. Qax, Şəki, Oğuz, Qəbələ rayonlar ərazisində ardıc-saqqız seyrəklikləri və qismən iberiya palıdı meşələrinin

qalıqlarına rast gəlinir. Böyük Qafqazın cənub yamacının aşağı dağ meşə qurşağında sırf İberiya palıdı və qarışıq palıd-vələs meşələri, orta dağ-meşə qurşağında fıstıq meşələri, yuxarı dağ-meşə qurşağında isə şərqi palıdı, Trautvetter ağcaqayını və tozağac meşələri yayılmışdır. Böyük Qafqazın cənub yamacının dağlıq hissəsində, əsasən, fıstıq (85,6 min ha), palıd (45,6 min ha) və vələs (45,8 min ha) meşələri yayılmışdır. (81%). Digər ağac cinslərindən ibarət meşəliklər (ağcaqayın, qarağac, tozağac, qoz, şabalıd, dəmirqara, cökə, qaraçöhrə, Qafqaz xurması) və süni ağaclar cəmi 19% təşkil edir. Regionun bütün ərazisində ilkin meşə tipləri, həmçinin bitki örtüyünün yüksəklik qanunauyğun yayılması insan fəaliyyətinin təsiri nəticəsində bu və ya digər dərəcədə pozulmuşdur.

Xüsusi qiymətli meşə massivində saqqız, ardıc meşəliklərində ağacların qanunsuz kəsilməsi və intensiv mal-qara otarılması nəticəsində kserofil, bəzən yarımşəhra bitki qrupları ilə əvəz olunur. Vaxtilə palıd meşələri üstünlük təşkil edən Acınohur öndağlığı ərazisində meşələrin yox edilməsi, uzun müddət əkinçilik və maldarlıqda istifadə edilməsi nəticəsində törəmə tipli bitki örtüyü formalaşmışdır. Yayla ərazisində dik yamaclarda palıd meşəsinin məhv edilməsi torpaq örtüyünün güclü eroziyaya uğramasına, onun quraqlaşmasına, daşlı-çınqıllı sahələrin yaranmasına səbəb olmuşdur. Belə yerlərdə isə quraqlığa daha davamlı bitkilərdən sumaq, dağdağan, acılıq, iydəyarpaq armud, tək-tək saqqız ağac və s. inkişaf edir. Yaylada törəmə tipli qarətikan kolluqları və yovşanlıqlar daha geniş yayılmışdır. Orta dağ-meşə qurşağında yüksək gövdəli məhsuldar fıstıq meşələri törəmə tipli vələs meşələrilə, bəzən titrək yarpaq qovaqla, fındıq, böyütkən kolluqları ilə zəngin olunmuşdur. Yuxarı meşə qurşağında uzunmüddətli intensiv maldarlığın təsiri nəticəsində meşə heç yerdə təbii sərhədində qalmamışdır. Dağlıq ərazidə meşə örtüyü müxtəlif meyllikli yamaclarda yerləşir. Qəbələ və Şəki rayonlarında meşə ərazisinin 40%-ə qədər, Qax və Zaqatala rayonunda 50%-dən çoxu, Oğuz rayonunda isə 60%-ə qədər dikliyi 30°-dən artıq olan yamacları tutur. Lakin bu meşələrin çoxu bu və ya digər dərəcədə antropogen təsirlərə məruz qalaraq öz qoruyucu funksiyasını zəiflətməmişdir. Şamaxı rayonunda da kol bitkiləri geniş yayılmışdır. Pirsaatçayın yuxarı axınlarının cənub yamacları sağ sahildə bir çox hallarda Kazakov ardıcının uzanmış forması ilə örtülür. Bu kollar suayrıcılara qədər qalxaraq eroziyaya qarşı müdafiə rolunu oynayır. İynəyarpaq kollara aid olan ardıcla yanaşı, enli yarpaq kollardan zərinc, yabanı badam, ensiz yarpaq armud və s. yayılmışdır. Pirsaatçayın sol sahili boyu Ərçiman, Zarat kəndlərindən suayırıcı istiqamətində ardıc kolları yamacların bitki örtüyünün əsas hissəsini (30–40%-dən 50–60%-dək) təşkil edir və səthin eroziyadan mühafizəsində böyük rol oynayır.

Böyük Qafqazın cənub yamaclarının ətəklərində saqqız ağacı, ardıc və başqa kserofit bitkilər birlikdə seyrək arid meşələr əmələ gətirir. Böyük Qafqazın cənub yamaclarında özünü yaxşı aparan tarixi genofondun ağac və kol cinslərindən seçməklə meşə bərpa işlərini sürətləndirmək vacibdir. Şamaxı rayonunda ot örtüyü kol və ağac bitkilərinə nisbətən o qədər də zəngin deyildir. Əsasən, kserofit yarımkol bitkiləri yayılmışdır və bəzi əraziləri üçün dəvətikanı xarakterikdir. Bu bitki şaxələnmiş kök sisteminə malik olub, böyük dərinliyədək (4–5 və hətta 8m) uzana bilər və Pirsaatçayın aşağı axınının quraq iqliminə qarşı çox davamlıdır. Yarımşəhra bitkililiyi ovalıq və dağətəyi ərazilərdə böyük sahələri tutur. Bu ərazi qədimdən fəal surətdə yarımköçəri heyvandarlığa cəlb olunmuş və torpaq örtüyünün bir sıra sahələrdə tamamilə sıradan çıxmasına gətirib-çıxaran torpaq eroziyası ilə səciyyələnmişdir. Eroziya nəticəsində torpaq-bitki örtüyünün transformasiyası tamamilə yeni landşaft şəraiti yaratmışdır. Belə ki, bu ərazidə hal-hazırda dağ-çəmən landşaft zonasına daxil olan bir çox sahələr vaxtilə dağ meşələri ilə örtülürmüşdür və bunu yaşlı nəslə məxsus insanların xatirələri, kənd evlərinin həmin meşələrin ağaclarından hazırlanmış arakəsmələri təsdiq edir. Torpaq eroziyası prosesləri nəticəsində baş Qafqaz silsiləsinin cənub-şərqi yamacının yay otlaqlarının böyük bir qismi intensiv otarılma nəticəsində şiddətli dərəcədə eroziyaya məruz qalmışdır. Buna əsas səbəb otlaq sahələrində otarılma normalarına riayət olunmamasıdır. Mövcud normalara riayət olunmaması nəticəsində böyük otlaq massivlərində çim qatı sıradan çıxmış, qırıntı materiallarının toplandığı sahələr təhlükəli sel ocaqlarına çevrilmişdir. Orta dağ-meşə qurşağında yüksək gövdəli məhsuldar fıstıq meşələri törəmə tipli vələs meşələrilə, bəzən titrək yarpaq qovaqla,

findıq, böyütkən kolluqlarilə, sıx ayıdöşəyiliklərlə zəngin olmuşdur. Yuxarı meşə qurşağında uzunmüddətli intensiv maldarlığın təsiri nəticəsində meşə heç yerdə təbii sərhədində qalmamışdır. Dağlıq ərazidə meşə örtüyü müxtəlif meyllikli yamaclarda yerləşir. Qəbələ və Şəki rayonlarında meşə ərazisinin 40%-ə qədərini, Qax və Zaqatala rayonunda 50%-dən çoxunu, Oğuz rayonunda isə 60%-ə qədərini dikliyi 30°-dən artıq olan yamaclar tutur[6]. Lakin bu meşələrin çoxu bu və ya digər dərəcədə antropogen təsirlərə məruz qalaraq öz qoruyucu funksiyasını zəiflətməmişdir. Tədqiq edilən ərazidə həm şimaldan cənuba, həm də qərbdən şərqə doğru duzların tərkibinin dəyişməsi müşahidə edilir. Hidrokarbonatlı və kalsiumlu duzların cənuba doğru, sulfatlı və xlorlu birləşmələrin isə şərqə doğru artması aşkar edilmişdir. Tədqiqatlar nəticəsində aşkar edilmişdir ki, təbii bitkilərdən qozağacı, fıstıq, vələs, cökə ağacları, zoğal, əzgil, böyütkən, ayıdöşəyi, əvəlik, turşəng (quzuqulağı), sürvə; mədəni bitkilərdən isə üzüm, tütün və qarğıdalı mis, sink, qurğuşun, vanadium, mərgümüş, bor, molibden, stronsium, gümüş və kobalt mikroelementləri orqanlarında daha çox toplanan bitki konsentratlarıdır.

Yamacların bərkidilməsində, eroziya və denudasiya proseslərinin zəiflədilməsində dağ meşələrinin rolu əvəzsizdir. Lakin son illər meşələrin plansız sürətdə qırılması müşahidə olunur ki, bu da eroziya proseslərinin inkişaf etməsinə şərait yaradır. Son illərin ölçmələri göstərir ki, Böyük Qafqazın cənub yamacında meşələrin aşağı sərhədi 300-400 m yuxarı qalxmışdır. Antropogen amillərin təsiri, xüsusilə, sistemsiz otarma nəticəsində otlaqlarda ot örtüyü xeyli seyrəkləşmişdir. Buna riayət olunmadıqda yamacdakı çim qatı dağılır və nəticədə eroziya prosesinin genişlənməsi üçün əlverişli şərait yaranır. Bu da onu göstərir ki, insanların düzgün olmayan təsərrüfat fəaliyyətləri Böyük Qafqazın cənub yamacının aşağı meşə qurşağında və dağətəyi hissəsində torpaq və bitki örtüyünün müxtəlif dərəcədə deqradasiya prosesinə məruz qalmasına səbəb olmuşdur.

#### ƏDƏBİYYAT

1. Müseyibov M.A. Azərbaycanın fiziki coğrafiyası. Bakı: Maarif, 1998, 400 s.
2. Природные факторы почвообразования в высокогорьях Азербайджанской части Большого Кавказа. Вестник Воронежского Государственного Университета. ISSN 0234-5439, ISSN 1609-0683. Серия: Геоэкология, №1, январь-июнь, 2012.- С.50-55
3. Оценка методов ландшафтно-экологических исследований высокогорий в Азербайджанской части Большого Кавказа. Проблемы освоения пустынь. Ашхабад: 2008, №4, с.3-5.
4. Həsənov E.Ə. Böyük Qafqazda yay otlaqlarının geobotaniki səciyyəsi və torpaqların qiymətləndirilməsi. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 2004, 140 s.
5. Həsənov E. Ə. Böyük Qafqazın cənub hissəsində torpaq eroziyası və ona qarşı mübarizə. Bakı: Azərneşr, 2003, 80 s.
6. Hüseynova G.A. Böyük Qafqazın cənub yamacının meşə torpaqlarının ekoloji qiymətləndirilməsi. Biol. elm. nam. diss. Avtoreferatı. Bakı, 2007, 19 s.

#### РЕЗЮМЕ

#### ОСНОВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЧВЕННО-РАСТИТЕЛЬНОГО ПОКРОВА НА ЮЖНЫХ СКЛОНАХ БОЛЬШОГО КАВКАЗА

*Сулейманлы Д.Г., Ахмедова Н.М.*

**Ключевые слова:** эрозия почв, лесной покров, количество гумуса, типы почв, геоботаника

В статье рассмотрены основные характеристики почвенно-растительного покрова на южных склонах Большого Кавказа. В последние годы в результате влияния природных и антропогенных факторов в почвенно-растительном покрове южного склона Большого Кавказа произошли определенные изменения. В работе анализируются современные

геоботанические характеристики и масштаб изменений в различных типах почв этой территории.

**SUMMARY**  
**MAIN CHARACTERISTICS OF SOIL AND VEGETATION COVER AT THE SOUTH SLOPES OF GREAT CAUCASUS**

*Suleymanli D.Q., Ahmedova N.M.*

**Key words:** *soil erosion, forest cover, the amount of humus, soil types, geobotany*

The article describes the main characteristics of the soil and vegetation cover at the southern slope of the Great Caucasus. In recent years, as a result of the impact of natural and anthropogenic factors of soil and vegetation of the southern slope of the Great Caucasus has changed to some extent. The modern geobotanical characteristics and extent of changes in soil types of this territory are analyzed in work.

Daxil olma tarixi:	İlkin variant	19.05.2016
	Son variant	27.09.2016